

บทที่ ๒

ภูมิหลังของบ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

บทนี้จะเป็นการให้ข้อมูลพื้นฐานของบ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งที่ตั้ง สภาพสังคม ประวัติความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งความเชื่อประเพณีและพิธีกรรม ในชุมชนแห่งนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านท่าม่วงในบทนี้มาจากทั้ง ข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมในช่วง พ.ศ.๒๕๕๒- พ.ศ. ๒๕๕๓

๒.๑ ที่ตั้งและสภาพสังคมของบ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๒.๑.๑ ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งอยู่บนทางหลวงสายร้อยเอ็ด-โพนทอง ห่างจากตัวอำเภอไปทางทิศเหนือประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ ๒๖ กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งตำบล ๓๖.๖๓๓ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ ๑๕,๑๔๖ ไร่^๑ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	ตำบลเกาะแก้วและตำบลหนองหลวง อำเภอเสลภูมิ
ทิศใต้	ติดกับ	ลำแม่น้ำชีและอำเภอรวิชัยบุรี
ทิศตะวันออก	ติดกับ	ตำบลหนองหลวง อำเภอเสลภูมิ
ทิศตะวันตก	ติดกับ	ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเสลภูมิ ^๒

๒.๑.๒ ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของตำบลท่าม่วงเป็นพื้นที่ราบสูงแบบลูกคลื่น โดยทอดตัวจากตอนเหนือและตะวันออกกลางทางตะวันตกเฉียงใต้ของตำบล มีความสูงจากระดับน้ำทะเล ๑๔๐ เมตร

^๑ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง. แผนพัฒนาตำบลท่าม่วง ๓ ปี พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๕๕ (ร้อยเอ็ด: องค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง, ๒๕๕๒), (อัดสำเนา).

^๒ เรื่องเดียวกัน

พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ทำการเกษตร พื้นที่ทางทิศใต้เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำชี ซึ่งน้ำจะท่วมในฤดูฝน ชาวบ้านจึงใช้ประโยชน์จากพื้นที่บริเวณนี้ทำการเกษตรได้ในช่วงน้ำลดเท่านั้น^๓

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนท่าม่วงเอื้อต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชน การตั้งถิ่นฐานใกล้บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำถือเป็นทางเลือกลักษณะภูมิประเทศที่ให้ความสำคัญกับน้ำเป็นหลักเพราะเป็นประโยชน์ต่ออาชีพเกษตรกรรมและการประมง

๒.๑.๓ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนท่าม่วงคือแหล่งน้ำและทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำมีทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ ในการทำการเกษตร การประมง การเลี้ยงสัตว์ และการอุปโภคบริโภค ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้านท่าม่วง แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือแม่น้ำชี ห้วยกระต๊อบ และแก่งขามลา ส่วนแหล่งน้ำที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้นคือ หนองวอโปร่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖ มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่ ได้รับงบประมาณก่อสร้างจากองค์การบริหารส่วนตำบลลุดลอกเพื่อใช้ประโยชน์ในการเกษตร และสระหลวงซึ่งเป็นแหล่งน้ำสาธารณะ

ส่วนทรัพยากรป่าไม้ ในตำบลท่าม่วงมีพื้นที่ป่าสงวนคือ ป่าดงห้น มีเนื้อที่ ๖๗๘ ไร่ เป็นป่าเบญจพรรณ มีพรรณไม้เช่น ไม้ยาง ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง เป็นต้น ชาวบ้านท่าม่วงได้ใช้ประโยชน์จากป่าดงห้นในการดำรงชีพเป็นการเก็บของป่ามาทำประโยชน์อาจจะนำมาเป็นอาหาร หรือนำไปขาย เช่น เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร

๒.๑.๔ การปกครอง

ลักษณะการปกครองของชุมชนท่าม่วงแต่เดิมเป็นชุมชนเล็กๆ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลลูกบ้าน เมื่อจำนวนประชากรมากขึ้นก็มีการขยายชุมชน แยกออกไปเป็นหมู่บ้านอื่นๆ แต่ก็มีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ ปัจจุบันที่ชุมชนท่าม่วงยังใช้ระบบการปกครองแบบ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖

ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าชุมชนคอยดูแลลูกบ้าน และแบ่งการปกครองออกเป็น ๔ หมู่ โดยแต่ละหมู่มีผู้ใหญ่บ้านปกครองดังนี้

บ้านท่าม่วง หมู่ ๑	มีนายโกวิทย์ ชันชะลี เป็นผู้ใหญ่บ้าน
บ้านท่าม่วง หมู่ ๒	มีนายบุญมาก สุทธิประภา เป็นผู้ใหญ่บ้าน
บ้านท่าม่วง หมู่ ๓	มีนายสง่า อุทุมภา เป็นผู้ใหญ่บ้าน
บ้านท่าม่วง หมู่ ๔	มีนายคมสัน ประทุมอ่อน เป็นผู้ใหญ่บ้าน

นอกจากการปกครองในระดับหมู่บ้านแล้ว ในปัจจุบันประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจจากระดับรัฐสู่ท้องถิ่น จึงเกิดหน่วยงานท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญต่อการปกครองในระดับท้องถิ่นนั้นคือองค์การบริหารส่วนตำบล โดยที่ชุมชนท่าม่วงได้มีการจัดตั้งสภาตำบลท่าม่วงขึ้นในปี ๒๕๒๔ และได้เปลี่ยนมาเป็นสภาองค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วงในปี ๒๕๔๐ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๗ – ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง ซึ่งมีหน้าที่ดูแลประชาชนในตำบลท่าม่วง

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การปกครองทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับตำบลมีผลต่อการสร้างงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธของชุมชนท่าม่วงเป็นอย่างมาก กล่าวคือการเลือกผู้นำที่เข้มแข็งมาปกครองในระดับหมู่บ้านเป็นการประสานงานกับลูกบ้านที่ดี เมื่อได้ผู้นำที่เข้มแข็งและเป็นที่พอใจของชุมชนทำให้การปกครองเป็นไปได้อย่างราบรื่น นอกจากนี้้องค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งจัดตั้งขึ้นในท้องถิ่นก็มีส่วนร่วมช่วยสนับสนุนพิธีกรรมที่ชุมชนท่าม่วงจัดขึ้น ทั้งด้านงบประมาณกำลังคน และอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ

๒.๑.๕ การศึกษา

ระบบการศึกษาของชุมชนท่าม่วงในอดีตมีวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา และแหล่งค้นคว้าหาความรู้ ซึ่งในอดีตชาวบ้านที่มีลูกชายมักจะส่งบุตรหลานของตนมาบวชเรียนที่วัดป่าสักคาราม หลักสูตรการศึกษาในวัดป่าสักคารามเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง มีการใช้การเรียนการสอนแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ การเรียนเบื้องต้น การเรียนขั้นกลาง และการเรียนขั้นปลาย ซึ่งยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ ได้อธิบายการเรียนในแต่ละชั้นของพระสงฆ์และสามเณรที่วัดป่าสักคาราม ไว้ดังนี้

“ การเรียนบันไดขั้น จะประกอบด้วย การเรียนสูตรมนต์น้อย การเรียนสูตรมนต์กลาง และ การเรียนสูตรมนต์ปลาย การเรียนสูตรมนต์น้อยจะเรียนเกี่ยวกับการสวดเจ็ดตำนาน การเรียนสูตรมนต์กลางจะเรียนเกี่ยวกับธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มหาสมยสูตร มาติกา อภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ พระวินัย พระสูตร เป็นต้น ส่วนสูตรมนต์บันปลายจะเรียนเกี่ยวกับ บาติมูลกัจจายนสูตร ปาฏิโมกข์

การเรียนบันกลาง จะประกอบด้วย การแปลคัมภีร์บาลีอรรถกถาทั้ง ๕ ได้แก่ วินัยอรรถกถา อาทิกกรรม อรรถกถาปาจิตตีย์ อรรถกถาจุลวรรค อรรถกถามหาวรรค และอรรถกถาปริวารวรรค นอกจากนี้ยังเรียนอรรถกถาธรรมบทบาลีทั้ง ๔ ภาค

การเรียนบันปลาย ประกอบด้วย การเรียนคัมภีร์ทะเลสาตติบาลี อรรถกถาวิสุทธิมรรคบาลี และอรรถกถาอภิธรรมสังคหบาลี”

ระบบการเรียนในวัดของชุมชนท่าม่วงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างคัมภีร์ใบลานของชุมชนท่าม่วงเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ทำให้วัดป่าสักคารามเป็นแหล่งผลิตสื่อทางความคิดที่เป็นรูปธรรมของชุมชนท่าม่วง โดยนำเสนอผ่านพลังศรัทธาของชุมชนที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาที่ร่วมกันสร้างหรือจารคัมภีร์ถวายวัด ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือคัมภีร์ใบลานเรื่อง *แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์* นั่นเอง

การศึกษาในปัจจุบันของชุมชนท่าม่วงเป็นการศึกษาภาคบังคับตามที่รัฐกำหนด จึงมีสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นประถมวัยไปจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่ชุมชนท่าม่วงมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๑ แห่ง คือศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านท่าม่วง มีโรงเรียนประถมศึกษา ๑ แห่งคือ โรงเรียนบ้านท่าม่วง เปิดสอนระดับประถมวัยจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ และมีโรงเรียนมัธยม ๑ แห่งคือ โรงเรียนท่าม่วงวิทยาคมเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย

“ ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ, “วัฒนธรรมชุมชนจากวรรณกรรม “ล่าถอลอง” บ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔- ๓๕.

การศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่รัฐบาลกำหนดที่ชุมชนทำม่วงไม่ได้มีเพียงการศึกษาในห้องเรียนเท่านั้นแต่ยังมีความสัมพันธ์กับการศึกษานอกห้องเรียนและการศึกษาวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งปัจจุบันได้มีการส่งเสริมหลักสูตรท้องถิ่น ผู้วิจัยพบว่าครูที่สอนในโรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น ซึ่งในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธุ์จะนำนักเรียนในชั้นเรียนของตนมาช่วยงานที่วัดป่าสักคาราม เช่น ช่วยทำความสะอาดบริเวณลานวัด ช่วยชาวบ้านเตรียมเครื่องประกอบพิธี เป็นต้น จึงเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในพิธีกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น

๒.๑.๖ การสาธารณสุข

ระบบการสาธารณสุขของชุมชนทำม่วงในอดีต เป็นการรักษาในลักษณะของแพทย์พื้นบ้านซึ่งอาศัยการจดจำและถ่ายทอดความรู้สืบต่อกันมา ตำรายาบางชนิดจารไว้บนคัมภีร์ใบลานหรือหนังสือก้อม ผู้ให้การรักษาคือหมอยากลางบ้านหรือหมอยาใหญ่ ซึ่งคนกลุ่มนี้จะมีความชำนาญในการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรในท้องถิ่น หมอยากลางบ้านที่มีชื่อเสียงของชุมชนทำม่วงในอดีตคือพ่อใหญ่อ่อนสา ปู่แพทย์ และปู่ขุนพรหม ส่วนหมอตำแยที่มีชื่อเสียงคือย่าเคน นอกจากการรักษาด้วยสมุนไพรแล้ว ในอดีตยังใช้พิธีกรรม การปิดเป่า และเวทย์มนต์คาถาเพื่อช่วยรักษาโรคอีกทางหนึ่งด้วย

ปัจจุบันที่ชุมชนทำม่วงมีสถานอนามัย ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔ ให้บริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานแก่สมาชิกในสังคม หากเป็นการรักษาพยาบาลที่เกิดความสามารถสถานอนามัยจะส่งผู้ป่วยไปยังโรงพยาบาลอำเภอชวบุรี โรงพยาบาลอำเภอเสลภูมิ หรือโรงพยาบาลจังหวัดร้อยเอ็ด

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของชุมชนทำม่วง

ผู้วิจัยจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนทำม่วงสองส่วนคือ ประวัติความเป็นมาของชุมชนทำม่วงจากคำบอกเล่าของคนในชุมชน และประวัติความเป็นมาของชุมชนทำม่วงจากเอกสารทางประวัติศาสตร์

๒.๒.๑ ประวัติความเป็นมาของชุมชนจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านท่าม่วงถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ชาวบ้านเล่าว่าหมู่บ้านท่าม่วงมีความเป็นมาเนิ่นนานหลายชั่วอายุคนตั้งแต่ช่วงการอพยพย้ายถิ่นฐาน การเลือกทำเลที่ตั้งใหม่ จนสามารถก่อร่างเป็นชุมชนเล็กๆ และพัฒนามาเป็นหมู่บ้านท่าม่วงได้ในปัจจุบัน นายสิงห์ สุทธิประภา หมอสูดประจำหมู่บ้าน อายุ ๗๕ ปี เล่าประวัติของบ้านท่าม่วงว่า

“สมัยนั้นเกิดศึกสงครามและความวุ่นวายในนครเวียงจันทน์ ชาวบ้านเลยพากันอพยพหนีมาจากบ้านนาพึงสวนม่อน แขวงเวียงจันทน์ ประเทศลาว ได้ทำเลที่ตั้งบริเวณแม่น้ำชีจึงตั้งเป็นชุมชน ตอนแรกก็ทำกินอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำชีที่มีต้นมะม่วงใหญ่เห็นเด่นชัด เมื่อใคร ไปมาหาสู่ก็มักจะเรียกคนกลุ่มนี้ว่า ชาวท่าม่วง”^๕

ชาวบ้านท่าม่วงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ที่อพยพจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้าสู่แผ่นดินอีสาน เนื่องจากความไม่สงบในอาณาจักรล้านช้าง^๖ ในครั้งที่ชาวบ้านท่าม่วงอพยพมาจากเวียงจันทน์ มีการเดินทางเป็นกลุ่มใหญ่ ได้นำพันธุ์ข้าวปลูก เครื่องอุปโภคบริโภค อุปกรณ์ทางการเกษตร ผ้า ของมีค่า และคัมภีร์ไบบลานใส่หีบไม้มาด้วย^๗ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ต้องการหลักประกัน และความมั่นคงปลอดภัยทั้งจากสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็น “การอพยพไปตั้งถิ่นฐานในดินแดนใหม่สำหรับครอบครัวชาวนาไม่ใช่เรื่องเล็กเพราะพวกเขาจะต้องไปเผชิญชะตากรรมใหม่ข้างหน้า แม้จะพบแหล่งที่ดินค้ำน้ำชุ่ม แต่พื้นที่ใหม่ก็มักจะเป็นป่า ไม่มีใครอาศัยอยู่มาก่อน”^๘ หรืออาจจะเผชิญกับภัยธรรมชาติที่ไม่อาจคาดเดาได้ จึงจำเป็นต้องมีอุปกรณ์พื้นฐานเพื่อการยังชีพ

เมื่อมาอาศัยอยู่ได้สักระยะหนึ่ง ชาวบ้านท่าม่วงพบว่า “บริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำชีเกิดน้ำท่วมเป็นประจำ และน้ำกัดเซาะตลิ่งอยู่เสมอ จึงได้จึงได้อพยพมาอยู่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำชีซึ่งเป็น

^๕ สัมภาษณ์ สิงห์ สุทธิประภา, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒.

^๖ ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ, “วัฒนธรรมชุมชนจากวรรณกรรม “จำลอง” บ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด,” หน้า ๒๕.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูสุธรรม วรรณาด, เจ้าอาวาสวัดท่าม่วง, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒.

^๘ พรพิไล เลิศวิชา และคณะ, การศึกษาชีวิตและความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านชาวนา เขตลุ่มแม่น้ำชี. (โครงการพัฒนาชนบทอีสานและสถาบันพัฒนาชนบท, ๒๕๓๒).

พื้นที่คอนกรีตไม่ถึง ในบริเวณนี้เรียก โนนตุม เพราะมีต้นมะตุมอยู่มาก แต่ชุมชนอื่นๆ ก็ยังเรียกคนกลุ่มนี้ว่า ชาวท่าม่วง เช่นเดิม”^๕ การย้ายถิ่นฐานครั้งนี้มีพ่อใหญ่สุด และแม่ใหญ่บักภา เป็นผู้นำคนกลุ่มแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เมื่อมีการกำหนดให้ใช้นามสกุลจึงได้นำชื่อของคนทั้งสองมารวมกันตั้งเป็นนามสกุลว่า “สุทธิประภา”^๖ แสดงให้เห็นถึงความผูกพันและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนถึงกับมีเรื่องเล่าว่า

“ผู้ใดที่จะเข้ามาอยู่บ้านท่าม่วงจะต้องเปลี่ยนนามสกุล หากหญิงใดไปรักชายบ้านอื่นจะเกิดอันเป็นไป ปู่ตาจะเข้าสิงร่างผู้หญิง ค่ำว่าผู้ชายเป็นปอบให้ไล่ผู้ชายคนนั้นไปจากหมู่บ้าน ในชุมชนนี้จึงไม่มีนามสกุลอื่นเลย ต่อมาเมื่อมีฝักจากที่อื่นมาขออาศัยก็เกิดบ้านเดือด กล่าวหากันเองว่าเป็นผีบ้างต้องฆ่าผู้นั้นเสีย ก็ได้นิมนต์หลวงปู่ทองมา ถาวโร มาปราบผี และให้นับถือพระธรรมจนถึงปัจจุบัน”^๗

นอกจากนั้นเรื่องเล่าดังกล่าวยังได้สะท้อนให้เห็นการนับถือผีอันเป็นความเชื่อเดิม และการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาซึ่งเข้ามาภายหลัง เมื่อมีการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา วัดและพระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน เช่น กรณีบ้านหนองสิม-หนองแดง ที่แยกตัวออกไปจากบ้านท่าม่วงเนื่องจากมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ประกอบกับชาวบ้านได้ข่าวว่า “หลวงปู่เขียว เคนธรงค์มาปักกลดไม้ไผ่ไกลจากบ้านท่าม่วงนัก จึงมีคนสร้างกุฏิ และสร้างสิมกลางน้ำ แล้วนิมนต์ให้ท่านอยู่ ผู้คนบ้านท่าม่วงบางส่วนจึงทยอยออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ ท่านและตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ เรียกว่าบ้านหนองสิม”^๘

แม้จะแยกตัวออกมาเป็นหมู่บ้านใหม่ ชาวบ้านหนองสิมและท่าม่วงก็ยังไปมาหาสู่กันอยู่เป็นประจำ “วิธีการที่ชาวบ้านค่อยๆ สร้างหมู่บ้านแรกเริ่มขึ้นก่อน เมื่อที่นาคับแคบก็ค่อยขยายออกไป แล้วอพยพโยกย้ายบ้านเรือนออกไปตามที่นาใหม่ของตน เท่ากับเป็นการขยายความมั่นคง

^๕ สัมภาษณ์ สิงห์ สุทธิประภา, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒.

^๖ ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ, “วัฒนธรรมชุมชนจากวรรณกรรม “ลำคลอง” บ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด,” หน้า ๒๖.

^๗ เพียงเพ็ญ สุทธิประภา, ท่าม่วง นิยามใหม่ในต่างมุม. (ร้อยเอ็ด: มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, ๒๕๔๗), (อัครานา)

^๘ สัมภาษณ์ บุญตา สุริโยและบ้านาญ ประทุมอ่อน, มีนาคม ๒๕๕๒.

ทางเศรษฐกิจใหม่บนรากฐานความมั่นคงของหมู่บ้านเดิม กล่าวคือหมู่บ้านใหม่สามารถพึ่งพาอาศัยหมู่บ้านแรกเริ่มขณะที่ยังไม่อาจพึ่งตนเองได้ทุกด้านครบวงจร”^{๑๑}

ปัจจุบันแม้ชุมชนท่าม่วงจะแตกบ้านออกไปหลายหมู่บ้าน เช่นบ้านหนองแดง หนองลิม บ้านนากระต๊อบ บ้านคอนหาด แต่ก็ยังมีความผูกพันนับถือกันเหมือนพี่น้อง เมื่อมีงานสำคัญของชุมชนก็จะร่วมแรงร่วมใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันจนงานนั้นๆ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การสร้างประวัติศาสตร์ชุมชนจากคำบอกเล่าของชาวบ้านนี้มีความสัมพันธ์ต่อการสร้างพิธีกรรมของชุมชนเป็นอย่างมาก กล่าวคือการอ้างอิงว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนมีความเป็นมาที่ยาวนานนั้นช่วยทำให้พิธีกรรมที่คนในชุมชนสร้างขึ้นได้รับความร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชนท่าม่วงและชุมชนใกล้เคียงเพราะมีความเชื่อกันว่าเป็นกลุ่มคนที่มี “รากเหง้า” มาจากที่เดียวกัน

อีกประการหนึ่งการสร้างประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของชุมชน แม้จะไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนแต่ก็ทำให้เห็นว่าคนในชุมชนมีความพยายามที่จะเล่าความเป็นมาของตนเองว่าเป็นใคร มาจากที่ไหนเพื่อสะท้อนความภูมิใจในประวัติศาสตร์ที่ยาวนานของชุมชน

๒.๒.๒ ประวัติความเป็นมาของชุมชนท่าม่วงจากเอกสารทางประวัติศาสตร์

ประวัติความเป็นมาของชุมชนท่าม่วงจากเอกสารทางประวัติศาสตร์มีไม่มากนัก เป็นเพียงส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเมืองเสลภูมิ ดังที่เขียนไว้ใน ประวัติเมืองเสลภูมิ ๑๐๘ ปี ว่า

“หลวงจุมพลภักดี ได้สร้างเมืองโดยการอพยพราษฎรจากหมู่บ้านต่างๆ มาอยู่รวมกันก่อน แล้วค่อยๆ สมทบเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ หลวงจุมพลภักดี ได้กราบบังคมทูลขอเป็นเจ้าเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตามความประสงค์ในปีเถาะ เอกศก จุลศักราช ๑๒๔๑ (พ.ศ.๒๔๒๒)”

^{๑๑} พรพิไล เลิศวิชา และคณะ, การศึกษาชีวิตและความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านชาวนา เขตลุ่มแม่น้ำชี.

การสร้างเมืองเสลภูมิของหลวงจุมพลภักดี ได้เริ่มสร้างเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๒๒-๒๔๕๐ ซึ่งหลวงจุมพลภักดีได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระนิคมบริรักษ์ เจ้าเมืองเสลภูมินิคม ซึ่งเมื่อเทียบเคียงกับหนังสือ บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ.๒๔๔๐ ของเอเจียน แอโมเนีย ซึ่งนับเป็นเวลาใกล้เคียงกัน ได้กล่าวถึงเมืองเสลภูมิว่า

“ศาลาเมืองเสลภูมินั้นอยู่ห่างจากบึงไป ๘๐ เมตร ส่วนหมู่บ้านซึ่งตั้งยาวเหยียดจากตะวันออกหาตะวันตกนั้น มีกระท่อมอยู่ประมาณ ๘๐ หลัง สร้างขึ้นท่ามกลางป่าที่ถูกถางมาเมื่อไม่นานนี้ หมู่บ้านนี้มีวัดอยู่ ๑ วัด ประชาชนที่เป็นคนลาวนั้นพูดภาษาลาวปนกับสยาม เจ้าเมืองมีอายุ ๕๖ ปี เป็นข้าราชการมาได้ ๔ ปีมีศเป็นพระเสลภูมิบริรักษ์ เจ้าเมืองเสลภูมิ”

นอกจากนี้ในหนังสือเล่มนี้ยังได้กล่าวถึงหมู่บ้านท่าม่วง ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอเสลภูมิไว้ว่า

“หลังจากที่ได้เรียบไปตามริมฝั่งซึ่งเต็มไปด้วยต้นไม้ พวกเขา ก็หยุดที่บ้านขวาง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งสองฝากฝั่งน้ำชี และแต่ละฝั่งก็มีกระท่อมอยู่ ๓๐ กว่าหลัง โดยมีคนบอกพวกเขาว่าคนอื่นเรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านท่าม่วง เป็นเขตระหว่างจังหวัดยโสธรและเมืองกลมาไส (ปัจจุบันคืออำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์)”^{๑๔}

จะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติชุมชนท่าม่วงมีระบุไว้น้อยมากในเอกสารประวัติศาสตร์ลักษณะและมีรายละเอียดน้อยกว่าในประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในชุมชน

^{๑๔} เอโมเนีย, เอเจียน, บันทึกการเดินทางในลาว. แปลโดย ทองสมุท โครเร และ สมหมาย เปรมจิต (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๔๑)

๒.๒.๓ สถานที่สำคัญทางวัฒนธรรมของชุมชน

๑) วัดป่าสักคารามและวัดอื่นๆ ในชุมชนท่าม่วง

ชุมชนท่าม่วงมีวัดประจำชุมชน ๓ วัดด้วยกัน คือ วัดป่าสักคาราม วัดเหนือท่าม่วง และวัดท่าม่วง ในอดีตชาวบ้านท่าม่วงมีความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างวัดว่า “ส่วนมากชาวบ้านจะสร้างวัดเพียงวัดเดียวเท่านั้น ถ้าสร้างมากอาจทำให้หมู่บ้านเดือดและผู้คนล้มตาย เหมือนกับสร้างเพื่อรองรับการตายของคน”^{๑๔} แต่สาเหตุที่ต้องมีการสร้างวัดหลายวัดในหมู่บ้านท่าม่วงนั้น เป็นเพราะเมื่อสร้างวัดแรกคือวัดป่าสักคารามแล้วเสร็จ ผู้คนเกิดล้มตายลงเป็นจำนวนมากโดยไม่ทราบสาเหตุ จึงได้ให้หมอดูดประจำหมู่บ้านตรวจดวงชะตาบ้านพบว่า “บริเวณนี้เคยเป็นที่พักพิงของจระเข้ยักษ์ ซึ่งเป็นจระเข้เจ้าที่ และจะต้องสร้างวัดขึ้นมาอีกสองวัด โดยให้ส่วนหัวของจระเข้คือวัดป่าสักคาราม ลำตัวของจระเข้คือวัดท่าม่วง และหางจระเข้คือวัดเหนือ”^{๑๕} เมื่อสร้างวัดทั้งสามวัดแล้วเสร็จ ชาวบ้านท่าม่วงจึงอยู่ด้วยความสงบสุขมาจนถึงปัจจุบัน

การทำบุญตักบาตร ไหว้พระ รับศีลในตอนเช้าชาวบ้านเรียกว่า “ไปจังหัน” และการถวายภัตตาหารเพล เรียกว่า “ไปเพล” บ้านใครอยู่ละแวกวัดใดก็จะเลือกไปทำบุญที่วัดนั้น โดยก่อนจะเข้าไปในพระอารามชาวบ้านจะกล่าวคำขออนุญาตก่อนว่า

“เจ้าผู้อารามหลวงนาบุญเอื้องสูง	ข้าขอคำคุ้มครองเข้าไปได้ตั้งหมาย
อันว่าหญิง ชายเข้าไปในอารามข้าขอโทษ	ข้าหวังบำเพ็ญประโยชน์ด้วย
ศีลข้อชอบพระทัย	ขอภยันนำถ่อนอารามหลวงวัดใหญ่” ^{๑๖}

ส่วนการทำบุญในแต่ละเดือนในรอบปีหรือ ฮีตสิบสองนั้น แต่ละวัดก็จะเวียนกันเป็นเจ้าภาพ และนิมนต์พระจากทั้งสองวัดที่เหลื่อมาร่วมประกอบพิธีด้วย ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมา โบราณสถาน โบราณวัตถุของแต่ละวัดในชุมชนท่าม่วง ดังนี้

^{๑๔} อากม สุรินทร์เลิศ, ท่าม่วง นิยามใหม่ในต่างมุม (ร้อยเอ็ด: มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, ๒๕๕๘), หน้า ๔๑. (อัครสำเนา)

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๖} สัมภาษณ์ อำนวย สุริโย. มีนาคม ๒๕๕๓.

วัดป่าสักคาราม

ตั้งอยู่หมู่ที่ ๓ บ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอเสถภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีเนื้อที่ทั้งหมด ๓๐ ไร่ แต่เดิมเคยมีลำน้ำซีกันระหว่างหมู่บ้านและวัดความยาวประมาณ ๒๐๐ เมตร ชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างสะพานไม้เป็นทางสัญจรไปมา เมื่อดำน้ำซีกันเปลี่ยนทิศทางพื้นที่ดังกล่าวจึงตื้นเขินและติดกับหมู่บ้าน ได้มีการสร้างหอไตรบริเวณนั้น วัดได้ถูกทิ้งร้างไปและถูกบุกรุกเป็นพื้นที่ทำนา ชาวบ้านเรียกบริเวณนั้นว่า “นาหอไตร”

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ พระครูสีลสาราภรณ์ ได้เข้ามาบูรณะปรับปรุงวัด มีการสร้างพระธาตุพนมจำลอง สร้างหอไตร และเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก

พระธาตุพนมจำลอง วัดป่าสักคาราม เริ่มสร้างตั้งแต่ ปี ๒๕๓๓ และแล้วเสร็จในปี ๒๕๓๕ ใช้งบประมาณทั้งสิ้นกว่า ๓ ล้านบาท พระครูสีลสาราภรณ์ ได้เล่าถึงความเป็นมาของการสร้างพระธาตุพนมจำลองว่า

“...สร้างให้เป็นศาสนสถานที่สำคัญประจำชุมชนท่าม่วง โดยอาศัยความศรัทธาที่มีต่อพระธาตุพนมอยู่จังหวัดนครพนม ได้เห็นภาพที่หลวงปู่ทองมา ถาวโร (พระอาจารย์ของพระครูสีลสาราภรณ์) วาดไว้สมัยเดินธุดงค์ผ่านพระธาตุพนม เลยเอามาเป็นแบบในการสร้างพระธาตุพนมองค์นี้...”^{๑๕}

เมื่อสร้างพระธาตุพนมจำลองเสร็จพระครูสีลสาราภรณ์ จึงร่วมกับชาวบ้านท่าม่วงจัดงานสมโภชเรียกว่า “งานนมัสการพระธาตุพนมจำลอง” ในวันแรม ๑ ค่ำถึงแรม ๓ ค่ำเดือนสาม และในทุกสามปีจะนำยอดพระธาตุพนมจำลองซึ่งเป็นทองคำแท้มามาเพิ่มจำนวนทองคำ เมื่อปี ๒๕๕๓ เป็นปีสุดท้ายที่นำยอดพระธาตุมาเพิ่มทองคำ รวมน้ำหนักตั้งแต่เริ่มก่อสร้างได้ ๕๕ บาท

หอไตร หรือหอพระไตรปิฎก คือศาสนสถานประเภทหนึ่งของพุทธศาสนา เป็นอาคารขนาดเล็กสำหรับเก็บรักษาและศึกษาพระธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพระไตรปิฎก ในปัจจุบันหอไตรในวัดต่างๆ ของภาคอีสานมีน้อยมากเนื่องจากทรุดโทรมไปตามกาลเวลาและถูกรื้อถอน^{๑๖} พระ

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูสีลสาราภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าสักคาราม, มีนาคม ๒๕๕๒

ครูศิลปสารภรณ์ จึงได้สร้างหอไตรขึ้นมาใหม่ โดยได้ต้นแบบมาจากวัดบ้านนาเวียง อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร แต่เดิมจะสร้างหอไตรไว้กลางน้ำ แต่เนื่องจากสถานที่ไม่อำนวยจึงได้เลือกบริเวณหลังโบสถ์เป็นที่ก่อสร้าง ในปัจจุบันหอไตรแห่งนี้ใช้เป็นที่เก็บหีบพระธรรมและคัมภีร์ใบลานของวัดป่าสักคารามซึ่งมีจำนวนมาก

คัมภีร์ใบลานวัดป่าสักคาราม เป็นเอกสารที่มีคุณค่ายิ่ง คณะสำรวจเอกสารโบราณโดยวิทยาลัยครุมหาสารคาม ได้เข้าสำรวจเมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๒๕ พบคัมภีร์ใบลานเป็นจำนวนมากและลงทะเบียนไว้ในบัญชีสำรวจเอกสารโบราณกลุ่มวิทยาลัยครุภาคตะวันออกเฉียงเหนือและมหาวิทยาลัยขอนแก่น เล่ม ๕^{๑๙} ในปี ๒๕๔๕ โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้เข้าสำรวจอีกครั้ง โดยทำความเข้าใจและจัดเก็บมัดไว้เป็นหมวดหมู่ มีจำนวนทั้งสิ้น ๑๐๐ มัด ๘๗๒ ผูกเรื่อง มีทั้งลานยาว ลานสั้น และหนังสือก้อม ส่วนตัวอักษรนั้นมีทั้งที่จารด้วยตัวอักษรธรรมอีสาน ตัวอักษรไทยน้อย และตัวอักษรไทยปัจจุบัน^{๒๐}

วัดท่าม่วง

ตั้งอยู่เลขที่ ๑๐๔ บ้านท่าม่วง หมู่ที่ ๒ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ ๘ ไร่ ๑ งาน ๕๐ ตารางวา มีการสร้างศาสนสถานเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเหมือนกับวัดโดยทั่วไป คือ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนามตามลำดับ คือ

รูปที่ ๑

พระครูสีลาจารย์วิสุทธิ

รูปที่ ๒

พระยัง

^{๑๙} สมัย วรรณอุคร, ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ และทิพย์วารี สงนอก, บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและวัฒนธรรมท้องถิ่น: กรณีศึกษาพระครูศิลปสารภรณ์ วัดป่าสักคาราม บ้านท่าม่วง อำเภอเสถภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด (มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗. (อำสำเนา).

^{๒๐} วิทยาลัยครุมหาสารคาม, บัญชีสำรวจเอกสารโบราณกลุ่มวิทยาลัยครุภาคตะวันออกเฉียงเหนือและมหาวิทยาลัยขอนแก่น เล่ม ๕ (มหาสารคาม: วิทยาลัยครุมหาสารคาม, ๒๕๒๕).

^{๒๑} สมัย วรรณอุคร, ยุทธพงศ์ มาตย์วิเศษ และทิพย์วารี สงนอก, บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและวัฒนธรรมท้องถิ่น: กรณีศึกษาพระครูศิลปสารภรณ์ วัดป่าสักคาราม บ้านท่าม่วง อำเภอเสถภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า ๒๕ - ๓๓.

รูปที่ ๓	พระชิน
รูปที่ ๔	พระครูโสภณ ธรรมากร
รูปที่ ๕	พระปลัดทองดี
เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน	พระครูสุธรรมวรนาถ (หลวงปู่แก้ว)

เมื่อครั้งที่วัดป่าสักคารามถูกทิ้งร้างชาวบ้านได้นำคัมภีร์ไบเบิล และ โบราณวัตถุบางอย่าง มาเก็บรักษาไว้ที่วัดแห่งนี้ ที่น่าสนใจคือผ้าผืนโบราณ ซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุราว ๒๐๐ ปี^{๒๒} เนื้อผ้ามีความละเอียดมาก สีที่เขียนมีความคงทน เล่ากันว่าชาวบ้านนำมาจากบ้านกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี เดิมมีอยู่ ๒ ผืน ปัจจุบันเหลือเพียงผืนเดียวที่แสดงภาพกัณฑ์ที่ ๑ ถึง กัณฑ์ที่ ๕ และนำไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานเมืองร้อยเอ็ด นอกจากนี้ยังพบเครื่องดนตรีไทย ได้แก่ ระนาด เอก ๑ รางพร้อมผืนระนาด, ฉิ่งวง ๒ วง, ปี่ ๒ เล้า, ตะโพน ๑ ใบ และกลองทัด ๑ ใบ ซึ่งวัดแห่งนี้ เคยใช้เป็นสถานที่ในการไหว้ครูดนตรีไทยหลายครั้ง

วัดเหนือท่าม่วง

ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔ บ้านท่าม่วง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ ๖ ไร่ ๕ ตารางวา มีสถานที่ เพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ มีเจ้าอาวาส เท่าที่ทราบนามตามลำดับคือ

รูปที่ ๑	พระชาดา
รูปที่ ๒	พระน้อย
รูปที่ ๓	พระเอก
รูปที่ ๔	พระจันดี
รูปที่ ๕	พระเหลา

^{๒๒} อุทิศ เมืองแวง, วรรณกรรมผ้าผืนโบราณร้อยเอ็ด (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์ ๒๕๔๘),

๒) ดอนพระธรรมรักษา

ดอนพระธรรมรักษาแต่เดิมนั้นเป็นพื้นที่ “ปู่ตาอารักษ์บ้าน” ในอดีตชาวบ้านท่าม่วงจะนำเครื่องเช่นคือเหล้า และไก่ไปบวงสรวงเป็นประจำ ในปี ๒๔๕๖ มีเหตุการณ์ร้ายๆ เกิดขึ้นที่บ้านท่าม่วงเป็นประจำทำให้เดือดร้อนวุ่นวายทั้งหมู่บ้าน ดังที่นายสิงห์ สุทธิประภา เล่าว่า

“...บางคืนเกิดเป็นฝูงช้างป่าเข้ามาอาละวาด
เสียงดังสนั่นเป็นที่น่าหวาดกลัวลูกเขยที่มาจากต่างบ้าน
ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ ผู้คนในหมู่บ้านล้มตายโดย
ไม่ทราบสาเหตุ ช้างป่าอารักษ์บ้านอาละวาด ถามกินไก่
กินเหล้าทุกวันพุธ แม่ลูกหลานจะถวายให้แล้ว
หมู่บ้านท่าม่วงก็ยังไม่สงบสุข”^{๒๓}

ชาวบ้านจึงได้ไปนิมนต์หลวงปู่ทองมา ถาวโร มาช่วยปิดเป่าหลวงปู่จึงได้ทำพิธีย้ายอารักษ์หลักบ้านแล้วเปลี่ยนชื่อให้เป็นดอนพระธรรมรักษา ชาวบ้านจึงเลิกนับถือผีปู่ตาอารักษ์และหันมานับถือพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง

๒.๓ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชาวบ้านท่าม่วง

ชาติไทหลายกลุ่มให้ความสำคัญกับเวลาที่เหมาะสมในการประกอบกิจกรรมต่างๆ และมีระเบียบประเพณีเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติอันเนื่องด้วยการทำมาหากินและคติความเชื่อในแต่ละเดือนในรอบปี^{๒๔} ชาวท่าม่วง ซึ่งถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ที่ยึดมั่นในจารีตของท้องถิ่น นั่นคือธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดมาจากล้านช้าง ซึ่งมีศูนย์กลางวัฒนธรรมอยู่ที่หลวงพระบางและเวียงจันทน์^{๒๕} จารีตสำคัญที่ชาวท่าม่วงปฏิบัติกันคือ “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” อันเป็นแนวปฏิบัติ

^{๒๓} สัมภาษณ์ สิงห์ สุทธิประภา. มีนาคม ๒๕๕๒

^{๒๔} ประคอง นิมมานเหมินท์, บทที่ ๔ “ประเพณีสิบสองเดือน : วิถีชีวิตไทในรอบปี,” ใน รายงานการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมข้าวของชนชาติไท : ภาพสะท้อนจากตำนาน นิทาน เพลง (งานวิจัยเงินทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๔๔.), หน้า ๘๐.

^{๒๕} ธวัช ปุณโณทก, เทียวอีสาน (กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๓.

ที่มีความหมายเป็นอย่างยิ่งต่อชุมชน และเป็นเรื่องที่รับรู้ร่วมกันของคนในสังคมจารีก็อยู่ในความทรงจำของแทบทุกคน^{๒๖}

การนำเสนอ “ฮิตสิบสอง” รวมทั้งความเชื่อและพิธีกรรมอื่นๆ ในบทนี้จึงเป็นการทำความเข้าใจชุมชนท่าม่วงในฐานะ “สังคมประเพณีดั้งเดิม” ว่ามีวิถีชีวิตอย่างไร มีการสืบทอดประเพณีพิธีกรรม ความคิดความเชื่อดั้งแต่สมัยโบราณ จนมาถึงปัจจุบันได้อย่างไร และสามารถพัฒนาความคิดความเชื่อดั้งเดิมสร้างเป็น “พิธีกรรมประดิษฐ์” ได้อย่างไร ข้อมูลเหล่านี้จึงเป็นฐานสำคัญให้เข้าใจงานบุญแปดหมื่นสี่พันชั้นของชาวบ้านท่าม่วงในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์ซึ่งจะได้อภิปรายในบทที่สามต่อไป

๒.๓.๑ ประเพณีที่ปฏิบัติในรอบปี: “ฮิตสิบสอง” ในวิถีชีวิตของชาวบ้านท่าม่วง

โดยทั่วไปแล้วมักจะพบว่าการสืบทอดความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ของชุมชนและชาวบ้านจะอาศัยการบอกเล่าและจดจำ ซึ่งจะมีผู้รู้ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมทั้งหมดเพียงไม่กี่คนในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นพระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือหมอสวดของหมู่บ้าน แต่ผู้วิจัยพบว่าที่ชุมชนท่าม่วงได้ยกระดับของการสืบทอดพิธีกรรมจากการจดจำไปสู่การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จริงอยู่แม้ในปัจจุบันจะมีหนังสือเกี่ยวกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมต่างๆ พิมพ์วางจำหน่ายตามท้องตลาดเป็นจำนวนมาก หาซื้อได้สะดวก หนังสือส่วนใหญ่ก็เป็นศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ไป ที่มีขั้นตอนการประกอบพิธีเกือบจะเหมือนกันแทบทุกแห่ง “ถึงแม้ชนหลายกลุ่มจะมีกรอบวัฒนธรรมร่วมกันแต่ก็มีความแตกต่างในรายละเอียดที่แสดงอัตลักษณ์แห่งตนก่อเกิดเป็นประเพณีท้องถิ่นเฉพาะที่”^{๒๗} การที่ชุมชนท่าม่วงพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของตนแจกให้ผู้มาร่วมงานบุญเดือนสาม ที่วัดป่าสักคาราม จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึง “พลังภายในท้องถิ่น” ที่เป็นผลจากการ “เลือกรับปรับใช้” วัฒนธรรมที่เข้ามาจากภายนอกให้สอดคล้องกับเงื่อนไขแห่งตน^{๒๘} ซึ่งมีหนังสือที่พิมพ์แจกในชุมชนทั้งหมด ๓ เล่ม ดังนี้

^{๒๖} ประคอง นิมมานเหมินท์, “ประเพณีสิบสองเดือน : วิถีชีวิตไทในรอบปี,” ใน รายงานการวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไท : ภาพสะท้อนจากตำนาน นิทาน เพลง, หน้า ๘๐.

^{๒๗} วิมลพรรณ ปีตรวิชัย, ฮิตสิบสอง. (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๘).

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน

๑. หนังสืออนุสรณ์แปดหมื่นสี่พันพระชนมพรรษา วัดป่าสักคาราม พิมพ์แจกในงานบุญเดือนสาม ปี ๒๕๑๒ มีรายละเอียดของ ฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ การแต่งเครื่องพุทธาภิเษก ชุมนุญ เทวดา การแต่งเครื่องทำบุญแปดหมื่นสี่พันพระชนมพรรษา

๒. หนังสือเรื่อง นางโคสพ พิมพ์แจกเมื่อปี ๒๕๑๕ เป็นการปริวรรตคำสู่ขวัญข้าวจากคัมภีร์ไบลานออกมาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน

๓. หนังสือเรื่องประวัติหลวงปู่ทองมา ถาวโรและคำอธิษฐานของคนอีสานโบราณ พิมพ์แจกปี ๒๕๕๑

“ฮีตสิบสองครองสิบสี่” ในหนังสือ อนุสรณ์แปดหมื่นสี่พันพรรษา พระครูสีล สาราภรณ์ ได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยจากการบอกเล่า จากตำรับตำรา ได้ดัดแปลงข้อความบางตอนเพื่อความเหมาะสมของเนื้อเรื่อง และเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน หนังสือดังกล่าวว่าชาวมชนท่าม่วงได้ยึดถือปฏิบัติในการประกอบพิธีกรรมในรอบปีของตน ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้ใช้ข้อมูลจากหนังสือมาประกอบกับการเก็บข้อมูลภาคสนามประเพณีที่ปฏิบัติในรอบปีของชาวมชนท่าม่วง เพื่อให้เห็นว่าประเพณีที่ปฏิบัติในปัจจุบันได้เค้าต้นคิดมาจากที่ใด และชาวมชนท่าม่วงยังคงสืบสานประเพณีเหล่านั้นอย่างไร

ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นข้อมูลประเพณีที่ปฏิบัติในรอบปี ของชาวมชนท่าม่วงทั้งที่ปฏิบัติในอดีตและบางพิธีกรรมก็ยังคงปฏิบัติกันอยู่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลประเพณีแต่ละเดือนโดยนับตามปฏิทินจันทรคติทั้งนี้ได้วงเล็บข้อมูลของเดือนที่นับแบบระบบสุริยคติไว้โดยเทียบเคียงจาก ตารางเปรียบเทียบการนับเดือนของชนชาติไทกับระบบสุริยคติ โดยประมาณ^{๒๕} ของประคอง นิมมานเหมินท์ ในแต่ละเดือนมีประเพณีพิธีกรรมที่น่าสนใจ ดังนี้

^{๒๕} ประคอง นิมมานเหมินท์, “ประเพณีสิบสองเดือน : วิถีชีวิตไทในรอบปี,” ใน รายงานการวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไท : ภาพสะท้อนจากตำนาน นิทาน เพลง, หน้า ๘๘.

เดือนอ้าย (ธันวาคม)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญเข้ากรรม

บุญเข้ากรรม เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพื่อให้ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องประพฤติวิญญาน วิธีการเข้ากรรมคือเข้าไปอยู่ในขอบเขตจำกัดเพื่อทรมานร่างกายให้หายจากกรรมที่ได้กระทำ สำหรับชาวบ้านจะมีหน้าที่อุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสงฆ์ตลอดช่วงเวลาที่ท่านเข้ากรรม เมื่อพระภิกษุออกจากกรรมแล้วจะมีการทำบุญให้ทานและฟังเทศน์ตลอดทั้งวัน ภิกษุที่ออกจากกรรมแล้วถือว่าหมดมลทินถ้าผู้ใดได้บริจาคทานจะถือว่าได้บุญกุศลมาก

เดือนยี่ (มกราคม)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญคูณลาน, บุญขึ้นปีใหม่

บุญคูณลาน เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวที่ชาวบ้านทำมางยังคงถือปฏิบัติแม้จะไม่นิยมทำทุกบ้านเหมือนในอดีต โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ข้าว และให้ได้ผลผลิตมากขึ้นในปีต่อไป เป็นการทำบุญขวัญข้าวที่นวดเสร็จแล้วและกองไว้ในลานข้าว

บุญคูณลาน เริ่มต้นขึ้นเมื่อข้าวสุกเต็มนา ต้องเกี่ยวข้าว ๗ กำมาแยกไว้ต่างหากถึงจะลงมือเก็บเกี่ยวข้าวที่เหลือได้ หลังจากนั้นต้องหาสถานที่เป็นลานโล่งๆ เพื่อนำข้าวมากองไว้รวมกันก่อนประกอบพิธีกรรม การเตรียมสถานที่เรียกว่าการ “ทาลาน” โดยหามูลวัวหรือควายมาทาลานที่ตนได้ตากวางไว้ทิ้งไว้สองสามวันลานก็จะแห้ง ชาวบ้านจะมัดข้าวและหอบข้าวที่เก็บเกี่ยวได้มากองรวมกันที่ลาน ซึ่งเรียกว่า “การตั้งลอมข้าว” เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วจะนำ “ไม้คันทลาว” คือไม้ที่ใช้ในการหอบข้าวจากนาที่ลาน ปักไว้กลางลอมข้าว นำข้าวที่เก็บเกี่ยวก่อนหน้านั้น ๗ กำ ซึ่งเรียกว่า “ข้าวแขก” มาปักไว้ด้วย

หลังจากนั้นจะต้องทำพิธี “ปลงข้าว” เป็นการบอกกล่าวแม่โพสพก่อนที่จะฟาดข้าว โดยต้องเตรียมขอดกล้วย ขอดอ้อย ข้าวคั้มัด หัวเผือก หัวมัน เทียน ดอกไม้ ไปทำพิธีหน้าลอมข้าวเพื่อขอข้าวมาฟาด เมื่อฟาดข้าวทั้งหมดเสร็จแล้วเจ้าของนาต้องหาวันที่จะเอาบุญคูณลาน โดยกำหนดวันนิมนต์พระไปทำบุญในที่นาของตน จัดโต๊ะหมู่บูชาแล้วจึงสายสิญจน์รอบกองข้าว ต่อมายังพระพุทธรูป เมื่อพระสงฆ์จะเจริญพุทธมนต์ และนำคัมภีร์ไบลานเรื่องนางโคสพมาเทศน์

แล้วเสร็จ ก็จะมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่ญาติโยมที่มาร่วมงานในที่นาของคุณเป็นอันเสร็จพิธีบุญคุณทาน

บุญขึ้นปีใหม่ จัดขึ้นในวันที่ ๑ มกราคมของทุกปี จะมีการนิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์บริเวณศาลากลางบ้าน ในเวลา ๐.๐๐ น. และทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระในตอนเช้า เพื่อความเป็นสิริมงคลของชุมชน และมีการรวบรวมเงินบริจาคไปสร้างสาธารณประโยชน์ด้วย

เดือนสาม (กุมภาพันธ์)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญข้าวจี, “บุญเดือนสาม”

บุญข้าวจี การทำบุญข้าวจีของชุมชนทำมางเป็นช่วงเวลาหลังจากแล้วเสร็จจากการเก็บเกี่ยวจึงร่วมกันทำข้าวจีถวายพระสงฆ์ มูลเหตุของการทำข้าวจีมีกล่าวไว้ว่า

“...นางปุลนทาสีทำแป้งข้าวจีถวายพระพุทธเจ้าและพระอานนท์เถระ ครั้นพระองค์ทรงรับแล้วนางคิดเอาเองว่า พระองค์ไม่เสวย คงจะทิ้งให้สุนัขหรือกากินด้วยอาหารของนางที่ถวายไปนั้น ไม่ประณีต พระองค์รับแล้วทราบภาวะจิตใจของนางจึงรับสั่งให้พระอานนท์ปูลาดพระอาสนะทรงประทับนั่งฉัน ณ ที่นั้น ทำให้นางเกิดความปีติปราโมทย์ และฟังธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์แสดงได้บรรลุโศดาปัตติผล ด้วยอานิสงส์ที่ถวายแป้งจีนั้น...”^{๑๐}

จะเห็นได้ว่าการอธิบายที่มาของงานบุญข้าวจีของชาวอีสานนั้นสัมพันธ์กับพุทธประวัติ ดังนั้นความเชื่อในการถวายข้าวจีจึงเป็นการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยพบว่า นอกจากระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าแล้วชาวบ้านทำมางยังมีความเชื่อว่าการถวายข้าวจีเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ญาติมิตรของตนที่ล่วงลับไปแล้ว

^{๑๐} วัฒนพรรณ ปีตรวัชชัย, อีตลิบสอง, หน้า ๑๕.

ขั้นตอนการทำบุญข้าวจีในเดือนสามนี้ในอดีตชาวบ้านจะนิยมมาทำข้าวจีรวมกันที่วัด ในตอนเช้าของวันประกอบพิธี แต่ปัจจุบันได้แยกกันทำข้าวจีเฉพาะในครอบครัวหรือกลุ่มญาติของตนตามจิตศรัทธาของแต่ละครอบครัว ในระหว่างที่ข้าวจีอยู่นั้นชาวบ้านท่าม่วงมีความเชื่อว่าจะได้รับผลบุญมากจึงนิยมตั้งจิตอธิษฐานขอในสิ่งเมื่อทำข้าวจีเสร็จแล้วจึงนำข้าวจีมาถวายพระสงฆ์ ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมมีขั้นตอนเช่นเดียวกับที่ไปทำบุญตักบาตรที่วัดในตอนเช้า แต่มีความพิเศษเพิ่มขึ้นมาคือของที่นำไปตักบาตรคือข้าวจินั่นเอง

“บุญเดือนสาม”

“บุญเดือนสาม” เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านท่าม่วงจัดขึ้นเมื่อมีการสร้างพระธาตุพนมแล้วเสร็จ เป็นพิธีกรรมที่จัดร่วมกับพิธีกรรมอื่นๆ อย่างหลากหลาย ซึ่งรายละเอียดของการจัดงาน “บุญเดือนสาม” ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทที่ ๓ เพราะเป็นพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับการสร้างงานบุญแปดหมื่นสี่พันจันท์

เดือนสี่ (มีนาคม)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญพระเวส

บุญพระเวส เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านท่าม่วงยึดถือปฏิบัติมาช้านาน ในอดีตการจัดงานบุญพระเวสจะจัดเป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ของชุมชน แต่ในปัจจุบันงานบุญพระเวสได้จัดรวมกับงานบุญแปดหมื่นสี่พันจันท์และพิธีกรรมอื่นๆ ในเดือนสาม สาเหตุของการทำบุญพระเวส ตามความเชื่อของชาวบ้านท่าม่วงมีลักษณะเช่นเดียวกับความเชื่อของคนในชุมชนอื่นๆ ในสังคมอีสาน ซึ่งเชื่อกันว่าหากฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวจะมีโอกาสได้ไปเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย

ก่อนถึงวันประกอบพิธีชาวบ้านจะทำพิธีอัญเชิญพระอุปคุต มาช่วยปราบมารและช่วยรักษาพิธีกรรม โดยจะตั้งศาลเล็กไว้หน้าบริเวณสถานที่ประกอบพิธี แล้วให้หมอขวัญเป็นผู้ไปอัญเชิญพระอุปคุตซึ่งนิยมไปอัญเชิญที่ท้ายหมู่บ้าน โดยจะนำรองเท้าย่ำ และข่ามไปในการอัญเชิญ เมื่อพราหมณ์ทำพิธีเสร็จก็จะนำเอารองเท้า ข่ามและกางร่มมายังศาลที่เตรียมไว้ถือว่า ได้เชิญพระอุปคุตมาในพิธีแล้ว

ในงานบุญพระเวสนี้จะมีการถวายข้าวพันก้อนซึ่งถือเป็นเครื่องบูชาอย่างหนึ่ง ความเชื่อเกี่ยวกับการทำข้าวพันก้อนถวายนี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบเบิลของชุมชนท่าม่วงเรื่อง *สลองข้าวพันก้อน* ซึ่งกล่าวถึงการทำข้าวพันก้อนเพื่อบูชาพระรัตนตรัยว่า

“...อันว่าบุคคลนรหญิงชายทายกอุบาสาอุบาสิกา
ทั้งหลาย ฝูงใดแลได้เอาข้าวพันก้อนบูชาแก้วทั้ง ๓
ยามเมื่อสดสรงยังรูปพระพุทธเจ้าได้เอาข้าวบูชา
รูปพระพุทธเจ้าเมื่อเช้าวัสสาแลออกวัสสาก็ดี
บุคคลทั้งหลายฝูงนั้นจักได้เอาคนเมื่อเกิดในเมืองฟ้า”

(คัดจาก คัมภีร์ไบเบิลเรื่อง *สลองข้าวพันก้อน*. บุทธพงศ์ มาดย์วิเศษ เป็นผู้ปริวรรค)

จากคัมภีร์ไบเบิลเรื่อง *สลองข้าวพันก้อน* แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับการถวายข้าวพันก้อนในอดีตนั้นไม่ได้เฉพาะเจาะจงว่าจะต้องถวายในช่วงจัดงานบุญพระเวสเท่านั้นแต่ยังนิยมถวายกันใน “ยามเมื่อสดสรงยังรูปพระพุทธเจ้า” หรือช่วงสงกรานต์ ช่วงเข้าพรรษาและช่วงออกพรรษา ซึ่งปัจจุบันการถวายข้าวพันก้อนนี้เป็นที่รับรู้ของคนในสังคมอีสานว่าจะต้องทำในช่วงบุญพระเวสเท่านั้น ในแง่นี้จึงแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความเชื่อและประเพณีใน “ฮีดลิสปสอง”

เดือนห้า (เมษายน)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ *บุญสงกรานต์*

วันสงกรานต์ ชาวอีสานถือเป็นวันปีใหม่ ชาวท่าม่วงทุกหลังคาเรือนจะนำดอกไม้ธูปเทียนมาไหว้พระในวันแรก และนิมนต์พระสงฆ์ตั้งมงคล สวดไชย นอกจากนี้ยังนิยมสรงน้ำพระพุทธรูปสำคัญของชุมชน และที่ชุมชนท่าม่วงมีคัมภีร์ไบเบิลเรื่อง *สลองพระธาตุทราย* ที่ระบุถึงกิจกรรมต่างๆ ที่ควรทำในช่วงวันสงกรานต์ เช่น การก่อเจดีย์ทราย การรักษาศีล การฟังธรรม เป็นต้น

เดือนหก (พฤษภาคม)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญบั้งไฟ

บุญบั้งไฟ ที่จัดขึ้นในชุมชนท่าม่วงเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อขอฝนจากพระยาแถน ซึ่งความเชื่อนี้เป็นความเชื่อเดียวกับคนในสังคมอีสานชุมชนอื่นๆ ในวันประกอบพิธีจะจัดให้มี ขบวนแห่เซิ้งบั้งไฟ การแข่งขันการจุดบั้งไฟ ซึ่งในปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้ามา มีบทบาทในการจัดงานบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นการจัดงานในระดับตำบล

เดือนเจ็ด (มิถุนายน)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญข้าชะ

บุญข้าชะ เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลและชำระล้างสิ่งไม่ดี ทั้งหลายออกไป ซึ่งที่ชุมชนท่าม่วงจะเรียกพิธีนี้ว่า ทำบุญเลี้ยงหลักบ้าน เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้น ร่วมกันทั้งชุมชน โดยนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ปลุกเสกน้ำมนต์ และก้อนหินก้อน กรวดเพื่อให้สมาชิกในชุมชนนำไปโยนใส่หลังคาบ้าน ถือเป็น การปิดเป่าสิ่งอัปมงคลออกจาก บ้านเรือน บางครอบครัวที่มีกำลังทรัพย์มากจะเลี้ยงพระเป็นการเฉพาะ

เดือนแปด (กรกฎาคม)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญเข้าพรรษา

บุญเข้าพรรษา เป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ในช่วงเข้าชาวบ้านจะไปถวาย ภัตตาหารถวายเทียนพรรษา ผ้าอาบน้ำฝน และฟังธรรมที่วัด ซึ่งในหนังสืออนุสรณ์แปดหมื่นสี่พัน พระธรรมชั้นตรี วัดป่าสักคาราม พิมพ์แจกในงานบุญเดือนสาม ปี ๒๕๓๒ ได้กล่าวถึงการถวายผ้า อาบน้ำฝนในวันเข้าพรรษา ความว่า

“...เครื่องกษะบุชานั้น ผ้าสบงองค์ละสี่นทูกองคั้นแล
จึงได้ชื่อว่าผ้าจำนำพรรษาแล เมื่อเข้าพรรษานั้นผ้าขาวเป็นผ้า
อาบน้ำแห่งท่าน สมาริ เมตตา ภาวนา โศคสัตว์ให้แก่ตัวนั้นแล
โยปุกโล อันว่าบุคคลผู้ใดได้ผ้าสมาริ แลผ้าจำนำพรรษานั้นแล
บุคคลผู้นั้นตายไปก็ไปสู่อบายทั้ง ๔ ”

(คัดจากหนังสือ อนุสรณ์แปดหมื่นสี่พันพระธรรมชั้นตรี วัดป่าสักคาราม)

เดือนเก้า (สิงหาคม)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญข้าวประดับดิน

บุญข้าวประดับดิน เป็นพิธีกรรมที่ชุมชนท่าม่วงจัดขึ้นใน “เมื่อค่ำเดือนเก้า” ตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือนเก้า ชาวบ้านจะเตรียมเครื่องประกอบพิธี คืออาหารความหวานที่ห่อใส่กระตังใบตองขนาดเล็ก เมื่อนำไปทำบุญที่วัดและถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์ แล้วจะนำห่อข้าวประดับดินไปวางไว้ตามต้นไม้ โดยเชื่อว่าเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญาณที่ถูกปล่อยมาจากยมโลกในวันนี้ มีข้อความปรากฏในคัมภีร์ใบลานของชุมชนท่าม่วง เรื่อง *สลองข้าวประดับดิน* ความว่า

“...เมื่อเดือนเก้าค้ำดั่งนั้น จตุโลกปาตา อันว่า
ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ วิวิธวา ก็ไยยังปักศุนรกลง
อันว่าสัตว์ฝูงตคนรกก้อออกไปหา อาหารภิกขัง ยังอาหาร
ข้าวห่อและแกงทั้งมวล ...”

(คัดจาก คัมภีร์ใบลานเรื่อง *สลองข้าวประดับดิน* พุทธพงศ์ มาศยวิเศษ เป็นผู้ปริวรรต)

ดังนั้นบุญข้าวประดับดินของชุมชนท่าม่วงจึงสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ และการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการนำข้าวประดับดินหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ห่อข้าวน้อย” ไปวางตามจุดต่างๆ ซึ่งเรียกว่า “ยายห่อข้าวน้อย” หลังจากนั้นก็จะมาฟังพระสงฆ์อ่านคัมภีร์ใบลานเรื่อง *สลองข้าวประดับดิน*

เดือนสิบ (กันยายน)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญข้าวสาก

บุญข้าวสาก ที่ชุมชนท่าม่วง จะจัดในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนสิบ โดยคนในชุมชนจะจัดเตรียมข้าวปลา อาหาร ที่มีในครัวเรือนของตนไปแลกเปลี่ยนกับบ้านของญาติ การแลกเปลี่ยนอาหารกันนี้เรียกว่า “ขามข้าวสาก” ซึ่งเป็นวิธีการรักษาความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติ

บุญข้าวสาก ที่จัดขึ้นในเดือนนี้จะมีลักษณะคล้ายกับบุญข้าวประดับดิน แต่ห่อข้าวที่ชาวบ้านเตรียมนั้นจะเรียกว่า “ห่อข้าวสาก” ซึ่งจะทำเป็นห่อใส่ใบตอง ๒ ห่อ กลัดตรงปลายติดกัน

เมื่อถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์แล้ว ก็จะนำข้าวสากไปแขวนไปบนกิ่งไม้ วางไว้โคนต้นไม้ หรือวางไว้บนดิน เรียกว่า “ขายข้าวสาก” แล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล หลังจากนั้นเมื่อถึงเวลาที่จะเก็บห่อข้าวสากที่นำไปวางไว้ตามจุดต่างๆ เพื่อนำไปไว้ในที่นาของตนและมีความเชื่อว่าเป็นการบูชาตาแฮกเพื่อให้ข้าวอุดมสมบูรณ์

เดือนสิบเอ็ด (ตุลาคม)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญออกพรรษา

บุญออกพรรษา ที่จัดขึ้นในวันออกพรรษานี้พระสงฆ์จะทำพิธีออกวัสสาปาวณา โดยเปิดโอกาสให้ภิกษุว่ากล่าวตักเตือนกันได้ นอกจากกิจกรรมของพระสงฆ์แล้วสมาชิกในชุมชนจะร่วมกันกวนข้าวทิพย์ถวาย มีการขับร้องสารถีญ์ ซึ่งเป็นการถวายเสียง

นอกจากนี้ยังมีการจุดประทีปที่ “โองประทีป” โดยใช้ต้นกล้วยทำเสาสี่ด้าน ใช้ไม้ไผ่สานและตกแต่งด้วยดอกไม้ การจุดประทีปนี้คนในชุมชนท่าม่วงเชื่อกันว่าเป็นการต้อนรับพระพุทธเจ้าที่เสด็จกลับจากโปรดพระมารดาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เดือนสิบสอง (พฤศจิกายน)

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติคือ บุญกฐิน

บุญกฐิน มีมูลเหตุของการจัดพิธีกรรมจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ว่า ให้ภิกษุรับกฐินได้ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนสิบสอง หากปีใดไม่มีผู้มาปักกฐินสมาชิกในชุมชนท่าม่วงจะเป็นผู้นำกฐินมาถวาย โดยสร้างหอกฐินเป็นศาลาประดับด้วยงานกระดาษ พร้อมด้วยผ้ากฐินและบริวารกฐินมาถวายที่วัด

จากข้อมูลของประเพณีสิบสองเดือน ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าบางพิธีกรรมเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา บางพิธีกรรมเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี และบางพิธีกรรมเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์

๓.๒ ประเพณีที่เป็นพิธีกรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน

๑) ประเพณี การบวช

การบวชเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่สำคัญของชุมชนท่าม่วงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีหลักสำคัญเพื่อให้กุลบุตรได้เล่าเรียนหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นการช่วยจรริโงศาสนาให้คงอยู่ ในอดีตชาวบ้านท่าม่วงนิยมบวชกันในช่วงเดือนเจ็ด เมื่อลูกหลานของคนในชุมชนมีอายุครบ ๒๑ ปี ก็จะส่งมาบวชเรียนที่วัดป่าสักคาราม ในส่วนของพิธีกรรมนั้นมักจัดงานบวชรวมกันทั้งหมู่บ้าน มีการจัดงาน ๒ วัน คือวันเตรียมงานและวันบวช

วันเตรียมงาน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “มือโสม” จะมีการเตรียมเครื่องอัฐบริขาร คือเครื่องใช้ที่จำเป็น ๘ อย่างสำหรับพระสงฆ์ ประกอบด้วย ผ้าจีวร ผ้าสังฆาฏิ ผ้าสบง ประคดเอว มีดโกน บาตร เข็มเย็บผ้า เครื่องกรองน้ำ นอกเหนือจากเครื่องอัฐบริขารแล้วข้าวของเครื่องใช้อื่นๆ ที่ต้องใช้ภายในงานก็จะเตรียมกันในวันนี้ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือแรงร่วมใจของญาติผู้บวช และชาวบ้านคนอื่นๆ ที่ว่างเว้นจากภารกิจจะมารวมตัวกันที่วัดเพื่อทอเสื่อ ถักปลอกหมอน ทำผ้าห่อบาตรนาค เตรียมเทียนไขสำหรับใช้ในงาน ฯลฯ ในส่วนของอาหารจะมีการเตรียมบางอย่างไว้ล่วงหน้า เช่น ข้าวต้มมัด แต่ในปัจจุบันของใช้ที่จำเป็นเหล่านี้สามารถหาซื้อได้ตามท้องตลาดจึงไม่ต้องเตรียมเองเหมือนอย่างในอดีต ดังนั้น “มือโสม” ในปัจจุบันจึงเป็นการพบปะสังสรรค์ของบรรดาญาติมิตรเสียบเป็นส่วนใหญ่

วันบวช ญาติพี่น้องจะช่วยกันต้องแต่งตัวให้พ่อนาคเรียกว่า “เอนาค” ในอดีตมีการแข่งขันเอนาคของผู้ที่บวชวันเดียวกัน กล่าวคือบางบ้านจะนำผ้าไหมประจำตระกูลมาให้ลูกชายของตนสวมใส่ บ้างนำเข็มขัดเงิน สร้อยทอง เครื่องประดับ และที่ขาดไม่ได้คือ “หม่อมกลาง” ทำเป็นวงกลมสำหรับสวมหัวให้พ่อนาค เมื่อแต่งตัวเสร็จแล้วเวลาประมาณ ๘.๐๐ น. แต่ละบ้านก็จะแห่นาคไปรวมกันที่วัด เมื่อพ่อนาคมาครบก็จะทำพิธีขอขมาคนเฒ่าคนแก่ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของหมู่บ้าน เรียกว่าการ “สมมาผู้เฒ่า” โดยมีขันห้า เป็นเครื่องประกอบพิธี ถือเป็นการขออภัยในสิ่งที่ตนได้ล่วงเกินคนทั้งหมู่บ้าน ทั้งยังเป็นการขอพรก่อนที่จะลาบวช ซึ่งผู้เฒ่าทุกคนมักจะขึ้นต้นคำให้พรเหมือนกันว่า

ถึงเมื่อยามคิดแล้วสิแลมพรสาก่อน
 ให้เจ้าสุชีหมั้น ทำเพียรเรียนเล่า
 คັນเจ้าหนีไปเล่นไปดงไปป่า
 คັນเจ้าหนีไปเมืองไปเล่นไปดงไปป่า
 ยามเมื่อเจ้าเข้าบ้าน ให้มีเพื่อนพอสอง

คันเจ้าบวชสืบสร้างหลานแก้วให้อยู่ดี
 เห็นผู้สาวเจ้าอย่าว่ามันสิเศร้าเก่าศรี
 เห็นสีกาเจ้าอย่าว่าแนวเจ้าห่มผ้าเหลือง
 ลาคฐาเรียบร้อย เณรน้อยให้ควนตาม
 มันจั่งคือคองสงฆ์พุทธองค์สอนไว้

บวชพรรษาหนึ่ง	ให้เจ้าไสสองๆ
บวชพรรษาสอง	ให้เจ้างาม
บวชพรรษาสาม	ให้เจ้าดี
บวชพรรษาสี่ ห้า หก	ไปมาอย่าไหวหวั่น เทียมพระจันทร์อยู่เทิงฟ้า ลุงป่าได้เพ็งบุญ
บวชพรรษาเจ็ด แปด	พุ้นให้คือฮ่มโพธิ์ศรี เตโยแข็งดั่งพระโคดมเจ้า
บวชพรรษาเก้า สิบ	อย่าได้คำ ค่าง แผล ให้งามล้วนกึ่งพระองค์

คำให้พรข้างต้นเป็นเสมือนคำสอนถึงวิธีการปฏิบัติตนของ “พระใหม่” เมื่ออยู่ในผ้าเหลือง โดยเฉพาะเรื่องผู้หญิงและการเดินทาง และยังสะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนท่าม่วงมีความคาดหวังที่จะเห็นลูกหลานของตนบวชหลายๆ พรรษาเพื่อจะได้ศึกษาพระธรรมอย่างแตกฉานและเป็นที่ยกให้ญาติมิตรรวมทั้งคนในชุมชนได้ หลังจาก “สมมาผู้เฒ่า” เสร็จก็จะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญนาค โดยทำรวมกันที่วัด หลังจากนั้นนิมนต์พระมาเจริญพุทธมนต์และกอบบวช ถวายภัตตาหารเพล แล้วเสร็จก็จะแห่ناقรอบอุโบสถและเข้าสู่ขั้นตอนการบวชตามพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยพบว่า ในปัจจุบันประเพณีการบวชของชาวบ้านท่าม่วงมักจะบวชเดี่ยวโดยถือเอาความพร้อมและความสะดวกของผู้บวชเป็นสำคัญ ส่วนการบวชเป็นหมู่คณะในเดือนเจ็ดนั้นไม่นิยมทำแล้วแต่เปลี่ยนมาบวชใน “งานบุญเดือนสาม” ซึ่งไม่ใช่เฉพาะแต่ชาวบ้านท่าม่วงเท่านั้นแต่ยังมีผู้คนจากหลากหลายที่มาบวชในงานนี้ด้วย บางคนมีปัจจัยไม่เพียงพอแต่มีความตั้งใจที่จะมาบวชทางวัดจะเตรียมข้าวของ เครื่องใช้ให้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาและผู้ปกครองเสียก่อน ซึ่งการบวชในงานบุญเดือนสามยังคงรักษาวิธีการบวชที่ปฏิบัติมาตั้งแต่ในอดีต มีขั้นตอนที่เป็นส่วนของชาวบ้านทั้งการแข่งขันเ็นาค การสมมาผู้เฒ่า พิธีบายศรีสู่ขวัญ และขั้นตอนของการบวชตามพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วน

นอกจากนี้ในงานบุญเดือนสามจะมีการปล่อยโคมซึ่งมีผ้าไตร และจดหมายข้อความว่า “หากโคมนี้ตกที่บ้านของผู้ใด หรือผู้ใดพบขอให้บวชเพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนา” ในจดหมายจะมีที่อยู่ พร้อมทั้งเบอร์โทรศัพท์ของวัดป่าสักคาราม ถ้าไม่มีปัจจัยทางวัดก็จะเป็นผู้บวชให้เพียงแต่ติดต่อมาเท่านั้น

๒) ประเพณีการยกเสาบ้านและงานขึ้นบ้านใหม่

การยกเสาบ้านและงานขึ้นบ้านใหม่เป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตอีกประเพณีหนึ่งที่ชาวท่าม่วงให้ความสำคัญและปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ครอบครัวใดจะสร้างบ้านหลังใหม่จะต้องมีการประกอบพิธีกรรมยกเสาบ้าน ก่อนที่จะลงมือสร้างบ้านจึงจำเป็นต้องปรึกษากับหมอขวัญของหมู่บ้าน เพื่อหาฤกษ์ยามขุดหลุมและยกเสาบ้าน

การขุดหลุม มีความสำคัญและสัมพันธ์ต่อความเป็นอยู่ของเจ้าบ้านในอนาคตว่าจะอยู่สบายหรือร้อนใจ หมอขวัญจะเป็นผู้บอกว่าดินที่ขุดจากหลุมควรกองไว้ทางทิศใดเพื่อความเป็นสิริมงคลของบ้าน เพื่อไม่ให้ดินไปทับ “เขตนาค” ตามความเชื่อว่า

“ให้พิจารณาหัว หน้า ท้อง หลัง	เวลาก่อน[ขุด] เอาดินไปทางท้องนาค
ผิวต้องเกล็ดนาคเจ้าเฮือนบ่ย็น	คันต้องหัวนาคเจ้าเฮือนจักตาย
ต้องหางนาคลูกเมียสบาย	ต้องหลังนาคจักร้อนใจ”

ดังนั้นดินที่ขุดขึ้นมาจึงกองไว้ได้เฉพาะทางท้องนาคและหางนาคเท่านั้น เพราะถ้ากองดินไว้ทางเกล็ดนาคและหัวนาคเจ้าของบ้านจะอายุสั้น ถ้ากองดินไว้ทางหลังนาคจะร้อนใจ บ้านไม่สงบสุข การขุดหลุมจึงจำเป็นต้องดูเขตนาค ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละเดือนตามตำราโหราศาสตร์ในคัมภีร์ใบลาน ที่พบที่วัดป่าสักคารามดังนี้

- เดือนเจียง เดือนยี่ เดือนสาม	หัวนาคอยู่ทิศพายัพ ท้องนาคอยู่ทิศอาคนัย
เดือนสี่ เดือนห้า เดือนหก	หัวนาคอยู่ทิศตะวันตก ท้องนาคอยู่ทิศใต้
เดือนเจ็ด เดือนแปด เดือนเก้า	หัวนาคอยู่ทิศเหนือ ท้องนาคอยู่ทิศตะวันตก
เดือนสิบ เดือนสิบเอ็ด เดือนสิบสอง	หัวนาคอยู่ทิศตะวันออก ท้องนาคอยู่ทิศใต้

เมื่อชุดหลุมเรียบร้อยแล้วต้องเตรียมเครื่องประกอบพิธี ได้แก่ ไม้มงคล ๕ อย่าง คือ ไม้ขนุน ไม้คูณ ไม้ยอ ไม้ยม ไม้ก้านกล้วย (ต้นมันปลา) ไม้กัลปพฤกษ์ ไม้ไผ่สีสุก ไม้พยอม ไม้ทรงบาดาล นอกจากนี้ยังมีดอกดาวเรือง ถั่ว งา ข้าวเปลือก ข้าวตอก และมีเครื่องประกอบพิธีสำหรับมัดใส่เสา คือ กวัก ไช ยอดกล้วย ยอดอ้อย ใบคูณ ใบยอ ด้ายสายสิญจน์ ตอนรุ่งเช้าก่อนการประกอบพิธียกเสาบ้าน เจ้าบ้านต้องเตรียม “น้ำก่อนกา” ซึ่งต้องไปตักน้ำในแม่น้ำหรือก่อนนกกและกาจะออกหากิน และต้องไปถึงก่อนที่ชาวบ้านคนอื่นๆ จะตักน้ำไปใช้อุปโภค บริโภคตามวิถีชีวิตประจำวัน เพราะเชื่อว่าจะทำให้ได้น้ำที่สะอาดและบริสุทธิ์ โดยจะนำมาใช้รดเสาบ้านเพื่อความชุ่มชื้น และให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

การยกเสาบ้าน หมอขวัญของหมู่บ้านจะเริ่มทำพิธีในช่วงเช้า เริ่มจากทำพิธี “ย้ายพระแม่ธรณี” ออกจากบริเวณที่จะสร้างบ้าน นำกาบกล้วยสามกาบที่ตัดให้พอดี ใส่กล้วย คำหมาก ข้าว และกับขำนำไปวางไว้กลางบริเวณที่จะสร้างบ้าน หมอขวัญจะกล่าวอัญเชิญพระแม่ธรณีและหีบดินใส่กาบกล้วยให้ครบทั้งสามกาบ เป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าได้อัญเชิญพระแม่ธรณีออกไปจากบริเวณนี้แล้ว และนำกาบกล้วยออกไปนอกบริเวณที่จะสร้างบ้าน

หลังจากนั้นจะเข้าสู่ขั้นตอนการยกเสาบ้าน เริ่มจากนำไม้มงคลทั้งเก้าชนิดที่เตรียมไว้ใส่ในหลุม โปรงด้วยดอกไม้มงคล ถั่ว งา ข้าวเปลือก และข้าวตอก หลังจากนั้นจะเป็นขั้นตอนของการมัดกวัก ยอดกล้วย ใบคูณ ใบยอ และด้ายสายสิญจน์ใส่เสาเอก ส่วนเสาโทจะมัด ไช และยอดอ้อยไว้ ก่อนที่จะมัดเครื่องประกอบพิธีได้นั้น จะมีการถาม ตอบระหว่างหมอขวัญและผู้มาร่วมพิธี โดยไล่ลำดับตั้งแต่โคนเสาถึงปลายเสา ดังนี้

หมอขวัญถาม

ผู้มาร่วมงานตอบ

เสาเอก

อุ้มลุ่มปลวกหมูสี บ่อนี้เอาប់

ប់

บ่อนยาวฮีหางนาค บ่อนี้เอาប់

ប់

บ่อนหง่าไม้ดาก บ่อนี้เอาប់

ប់

บ่อนห่อถุงเงินถุงคำ บ่อนี้เอาប់

เอา

เสาโท

บ่อนจัวแม่ลาย บ่อนี่เอาบ่	บ่
บ่อนปลายเขาหย่อง บ่อนี่เอาบ่	บ่
บ่อนฉ้องแก้กำ บ่อนี่เอาบ่	บ่
บ่อนอยู่ชุ่มกินเย็น บ่อนี่เอาบ่	เอา

การที่ผู้ร่วมงานตอบว่า “เอา” เป็นสัญลักษณ์ว่าทุกคนเห็นพ้องต้องกันแล้วบริเวณที่จะมัดเครื่องประกอบพิธีจะทำให้เจ้าบ้านอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข เมื่อมัดเครื่องประกอบพิธีไว้แล้วก็เอาน้ำก่อนกาที่เจ้าบ้านเตรียมไว้มารดเสา และหลุม หลังจากนั้นจึงจะสามารถยกเสาบ้านขึ้นได้ และมีความเชื่อว่าต้องหากคนที่มิชื่อเป็นมงคลมาเป็นผู้ร่วมยกเสาบ้านด้วย เช่น ชื่อทอง เงิน มี กองเงิน เป็นต้น

งานขึ้นบ้านใหม่ จะกระทำเมื่อสร้างบ้านแล้วเสร็จ โดยมีเครื่องประกอบพิธีคือข้าวของเครื่องใช้ในบ้าน รวมทั้งอาหารการกิน เช่น พริก มะเขือ เกลือ ปลาร้า เสื่อสาด หมอน แห และเครื่องรางรวมทั้งของมีค่าเช่น เงิน ทอง เอาใส่ไว้ในยาม เครื่องประกอบพิธีเหล่านี้เรียกว่า “ของค้ำของคุณ” โดยเมื่อหาวันประกอบพิธีได้แล้วเจ้าบ้าน รวมทั้งญาติมิตร จะช่วยกันถือข้าวของเครื่องใช้ข้างต้นแห่รอบบริเวณบ้านสามรอบ โดยจะมีคนอีกกลุ่มหนึ่งนั่งอยู่ในบ้านเพื่อให้พูดจาโต้ตอบกัน โดยคนอยู่ในบ้านจะร้องถามว่าได้ “ของค้ำของคุณ” มาครบไหม เมื่อคนอยู่ข้างนอกตอบว่าครบจึงจะเชิญเข้ามาในบ้านได้ ก่อนที่จะเข้าบ้านหมอขวัญจะให้เจ้าบ้านถือขันช้๕ ไปไหว้บริเวณบันไดหรือประตูบ้าน โดยให้กล่าวคำบูชาว่า

หลานก่อสร้าง นพราชชะเฮือนหิน	ขอให้เงินค้ำหลาย หลังมากื่อน้ำ
หลานก่อสร้าง นพราชชะเฮือนหิน	ขอให้จัวควายหลาย หลังมากื่อน้ำ
หลานก่อสร้าง นพราชชะเฮือนหิน	ขอให้บริวารหลาย หลังมากื่อน้ำ
หลานก่อสร้าง นพราชชะเฮือนหิน	ขอให้เตโเบแจ่มข่มมารทั้งค่าย
หลานก่อสร้าง นพราชชะเฮือนหิน	ฝูงหมู่ชวานาโคอย่างท่องเทียวทางนี้
ยายัง ชนะ พทั่ง ยาจันติ (สามรอบ)	

หลังจากนั้นจะให้เจ้าบ้านก้าวขึ้นบันไดทีละขั้น หรือก้าวเข้าไปในบ้านทีละก้าว ในแต่ละก้าวหมอขวัญจะกล่าวว่า “เหยียบบาทหนึ่งเงินคำแล่นมาสอง เหยียบบาทสองทองคำหลายบ่ใช้ เหยียบบาทสามโชคลากใหญ่ไหลมาโฮม” หมายความว่า เหยียบครั้งที่หนึ่งและครั้งที่สองให้มีเงินทอง เหยียบครั้งที่สามให้มีโชคลาก เมื่อครบสามก้าวแล้วผู้มาร่วมงานก็จะร้อง ไชโย พร้อมกันสามครั้ง หลังจากนั้นพราหมณ์ก็จะให้พรเจ้าบ้านว่า

“...ยังมีพระยาดนหนึ่งมาแต่เมืองหมันคำทอง
 แปงหากองตั้งบ้านมาสอนสร้างเฮือนนั้นให้อยู่เย็น
 บ่อนเคราะห์ฮ้ายเจ็ญให้ศึกวันแวนไกล อาเมตไคยให้มาอยู่นี้
 จึงศรีสวัสดิ์แสนพันปีอย่าได้มีโศภภัยต้อง”

นอกจากนี้ยังมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์ สวดพาหุง และเทศน์ปัญญาบารมี เมื่อถวายภัตตาหารเพลเสร็จ ผู้ที่มาร่วมงานก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน เป็นอันเสร็จพิธี

๒.๓.๓ พิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์

พิธีขอฝน

พิธีขอฝน จะจัดขึ้นเมื่อฝนแล้งเป็นอย่างมาก ปีที่จัดล่าสุดคือ พ.ศ.๒๕๕๐ มีการเทศน์พญาคันคาก สวดคาถาปลาช่อน(ปลาช่อน) ปั้นรูปนางตากด้าย เล่นดิงครก ดิงสาก และเล่นดิงหางนาค ซึ่งจะมีการประกอบพิธีกรรมรวมทั้งสิ้น ๓ วัน ๓ คืน รายละเอียดของพิธีกรรมมีดังนี้

การเตรียมสถานที่ ชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่วัดป่าสักคารามเพื่อขุดบ่อน้ำบริเวณที่โล่งลานวัด ให้ได้ขนาดพอเหมาะที่จะปล่อยปู ปลา เต่า จอก แหน และพืชน้ำชนิดอื่นๆ ลงไป ข้างบ่อมีการปั้นรูปสัตว์ด้วยดินเหนียว เช่น กบ เขียด ผี และสร้างพระธาตุทรายไว้ที่ข้างบ่อด้วย นอกจากนี้ยังมีการปั้นรูปนางตากด้าย เป็นรูปผู้หญิงเปลือย นอนหงาย นำหูกทอผ้ามาใส่กลางลำตัวแทนอวัยวะเพศ และเตรียมเครื่องประกอบพิธีอื่นๆ เช่น เมียง หมาก ข้าวตอก ดอกไม้ ขัน๕ ขัน๘ พานบายศรี

การประกอบพิธี ช่วงเย็นราว ๑ ทุ่ม จะมีการตักทองให้ชาวบ้านมารวมกันที่วัด เพื่อเริ่มประกอบพิธีโดยมีการไหว้พระรับศีล เจริญพุทธมนต์ สวดคาถาปลาช่อน (ปลาช่อน)

เทศน์ปัญญาคันคาถา หลังจากเสร็จพิธีทางสงฆ์แล้วก็จะเป็นการ “เล่น” ของชาวบ้านเริ่มจากเล่นดิ่งครกดิ่งสาก โดยนำเชือกเส้นใหญ่มามัดครกกับสากไว้ตรงกลางให้ผู้หญิงและผู้ชายอยู่คนละฝ่าย เจ้าพิธีจะต้องมีขัน๕ มาป่าวสักเคเทวดา หลังจากนั้นก็จะอธิษฐานเสี่ยงทาย แล้วแต่จะอธิษฐานว่าจะให้ฝ่ายใดชนะ หลังจากนั้นจึงเริ่มเล่นดิ่งครกดิ่งสากกัน เสร็จแล้วจะเป็นการเล่นดิ่งหางนาศ

ข้อมูลภูมิหลังทางวัฒนธรรมและสังคมที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในบทนี้ ทำให้เห็นถึง “วิถีชีวิต” ของคนในชุมชนท่าม่วง ซึ่งส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพทำนาและดำรงชีวิตโดยพึ่งพิงธรรมชาติ จึงกล่าวได้ว่าได้ว่าเป็นชุมชนแห่งหนึ่งในภาคอีสาน ที่มีความน่าสนใจ มี “ประวัติศาสตร์ของชุมชน” รวมทั้งประเพณีและพิธีกรรมที่สั่งสมมายาวนาน